

MAŁGORZATA GRZELA
Opole

APOKRYFICZNE MOTYWY I STAN BADAŃ NAD RZEZBĄ MADONNY Z DZIECIĄTKIEM I CZYŻYKIEM Kłodzka Madonna nr II

1. Opis zabytku — datacja i autorstwo – 2. Stan badań nad ikonografią zabytku –
3. Apokryficzne motywy – 4. Podsumowanie

1. Opis zabytku — datacja i autorstwo

Madonna z Dzieciątkiem i czyżykiem, zwana także Madonną Kłodzka nr II¹, a jest wolnostojącą rzeźbą ufundowana dla kościoła augustianów w Kłodzku. Obecnie znajduje się w kaplicy św. Jakuba kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NPM. Powstanie figury datuje się na lata 60-te XIV w. Przypuszcza się, iż została wykonana w warsztacie praskim związanym z PIOTREM PARLEREM, bądź też w środowisku naśladowującym jego styl². Za fundatora uznaje się praskiego arcybiskupa ARNOŠTA Z PARDUBIC, który miał ufundować około siedem rzeźb do kościołów na ziemi kłodzkiej³.

---

¹ Nazwa istniejąca w czeskiej literaturze przedmiotu — zob. M. BARTLOVŮ, *Uměleckohistorické Uvahy o vizi Arnošta z Pardubic*, w: L. BOBKOWÁ, R. GLADKIEWICZ, P. MOREL (red.), *Arnošt z Pardubic (1297–1364), Osobnost – Okruh – Dědictví. Postač – Šrodowisko – Dziedzictwo*, Wrocław–Praha–Pardubice 2005, s. 225–226.

² B. GULDAN-KLAMECKA (red.), *Sztuka na Śląsku. XII–XVI w. Katalog zbiorów*, Wrocław 2003, s. 93; E. BADSTÜBNER, G. GRAJEWSKI, D. POPP (opr.), *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk*, Warszawa 2006, s. 415. Jest to wolno stojąca figura, ok. 155 cm wysokości, wykonana z drewna dębowego, pierwotnie polichromowana, uzupełnienia są wykonane drewnem lipowym. Do przedstawionej wyżej daty powstania oraz autorstwa przychylił się także XX-wieczni historycy sztuki, m.in. A. Schädler i G. Schmidt, których opinie przytacza R. KACZMAREK, J. WITKOWSKI, *Zarys dziejów sztuki w Kłodzku*, w: R. GLADKIEWICZ (red.), *Kłodzko. Dzieje miasta*, Kłodzko 1998, s. 190–191, gdzie autorzy uznają, iż rzeźba powstała przed 1364 r., tj. rokiem śmierci prawdopodobnego fundatora, jakim był abp Arnošt z Pardubic i jest dziełem warsztatu Parlera; cenne uwagi wnosi także tekst J. KUTHAN, *Arcybiskup Arnošt z Pardubic jako Stavebník*, w: BOBKOWÁ, GLADKIEWICZ, MOREL (red.), *dz. cyt.*, s. 188.

³ Por. KACZMAREK, WITKOWSKI, *art. cyt.*, s. 190, a także starsze opracowanie popularno-naukowe: T. BRONIEWSKI, *Kłodzko. Śląsk w zabytkach sztuki*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963, s. 56–58.

Madonna w postawie stojącej podtrzymuje na lewej ręce siedzące Dzieciątko. Na lewym udzie Jezusa spoczywa ptaszek. Maryja trzyma w prawej dłoni berło. Ubrana jest w suknię z jednolitego materiału, luźno układającą się wzdłuż ciała, spiętą w pasie. Na ramiona zarzucony została płaszcz, który częściowo okrywa nagie Dzieciątko. Ufryzowane, rozpuszczone włosy Maryi opadają na plecy, przytrzymywane przez czepek. Maryja stoi w lekkim kontrapoście, swoją głowę przechyla w stronę Jezusa, który unosi rączki nad ptaszkiem.

2. Stan badań nad ikonografią zabytku

Do trafnego odczytania ikonografii kłodzkiej Madonny, może przyczynić się właściwe rozpoznanie atrybutu, którym w tym przypadku jest ptaszek. Dotychczasowe badania koncentrowały się wokół dwóch możliwości identyfikacji: czyżyk⁴ i szczygieł⁵, zaś czeska literatura podaje iż jest to wróbel bądź też ogólnie ptaszek⁶. Pierwsza koncepcja, iż mamy do czynienia z czyżykiem, znana jest w literaturze przedmiotu od zeszłego stulecia⁷, przenikając do nazwy samej rzeźby. Dopiero nie dawno zaczęto rozpoznawać w przedstawieniu innego ptaszka – szczygła. Z punktu widzenia symboliki obu ptaków, nie ma dużego znaczenia które rozpoznanie ptaka przyjmiemy⁸. Konsekwencja przyjęcia koncepcji iż mamy do czynienia z którymś z powyższych ptaków może być poniższa interpretacja.

Oba ptaki symbolicznie przedstawia się jako „uczestników” Męki Chrystusa. Obecność szczygła na kolanach Jezusa, w przypadku naszej rzeźby zmienia wymiar znaczeniowy dzieła. Odnosi się bezpośrednio do samego Jezusa i staje się nie tylko przedstawieniem Matki Bożej z Dzieciątkiem, ale także zapowiedź rzeczy przyszłych — zbawczego cierpienia, którego symbolem stał się szczygieł. Powiązanie tego ptaka ze sceną ukrzyżowania ma swoje źródło w tekstach m.in. ARYS-

⁴ Koncepcję, iż jest to przedstawienie czyżyka, przyjął BRONIEWSKI, *dz. cyt.*, s. 58, gdzie autor odrzuca możliwość rozpoznania w przedstawieniu wróbla; M. DZIERŻYŃSKA, *Drewniana rzeźba gotycka w powiecie kłodzkim. Katalog*, Kłodzko 1973, s. 22–24 również widzi w ptaszku czyżyka.

⁵ KACZMAREK, WITKOWSKI, *art. cyt.*, s. 191; patrz także GULDAN-KLAMECKA (red.), *dz. cyt.*, s. 93; w czasie średniowiecza w Europie rozpowszechnione są przedstawienia dewocyjne ze szczygłem. Pochodzą one z obszaru północnych Włoch, stamtąd importowano je na tereny czeskie, a dalej trafiały na Śląsk. Poza omawianą rzeźbą kłodzką drugim przedstawieniem o podobnej ikonografii jest tzw. *Złota Maria* z ok. 1380 r., dzieło mistrza wrocławskiego. Nie będzie ona jednak przedmiotem omówienia, ponieważ w dzisiejszej formie nie zawiera ona przedstawienia ptaszka. Badania nad *Złotą Marią* wskazują, iż Dzieciątko trzymało w rączce szczygła; więcej na ten temat R. KACZMAREK, *Rzeźba architektoniczna XIV w. we Wrocławiu*, Wrocław 1999, s. 180–181.

⁶ O wróblu pisze BARTLOVŘ, *dz. cyt.*, s. 226, natomiast tezie tej zaprzecza T. Broniewski, por. przypis nr 4.

⁷ Por. przypis nr 2 oraz nr 3.

⁸ S. KOBIELUS, *Bestiarium chrześcijańskie. Zwierzęta w symbolice i interpretacji starożytności i średniowiecza*, Warszawa 2002, s. 317.

TOTELESA, ALBERTA WIELKIEGO. Legendy powstałe w okresie średniowiecza tłumaczy także kolor upierzenia szczygła: czerwona główka zabarwiona została krwią z ran Chrystusa, z których wyciągał on kolce ostu⁹. Szczygieł równie chętnie umieszczany był w scenach ukazujących ucieczkę Świętej Rodziny do Egiptu oraz w scenach z życia ukrytego w Egipcie¹⁰.

Dużą rolę odgrywała Matka Boża, na kolanach której siedziało Dzieciątko. Ukazania tej relacji służyć miało podkreśleniu człowieczeństwa Jezusa, który z Maryi przyjął ciało. W kłodzkim przedstawieniu aspekt ten podkreśla materia płaszcza, która niejako otula Jezusa¹¹. Na ten aspekt symboliki szaty nie zwrócono dotychczas uwagi, stąd zasadne wydaje się ukazanie możliwej interpretacji.

Symbolika materiału może zostać zilustrowana poprzez przywołanie trzech ewangelicznych obrazów szaty, które tworzą skrótową historię zbawienia człowieka: przez narodziny Jezusa i mękę, aż po chwalebne zmartwychwstanie. Pierwsza ze scen to Narodzenie, gdy „owinęła Go w pieluszki” (Łk 2,7). Druga scena — spod Krzyża, gdy żołnierze rzucali losy o tunikę Jezusa (por. J 19,23-24). Symbolikę szaty w życiu Jezusa i Maryi kończy scena przedstawiająca pusty grób po zmartwychwstaniu i „leżące płótna” (J 20,5). Matka nie tylko od pierwszych dni życia Jezusa dba o Jego materialne potrzeby, jak na przykład o szatę, ale również daje swoje ciało, przez co zapewnia o człowieczej naturze Syna.

Ponadto Maryja jest też tą, która usłyszała od proroka Symeona: „a Twoją duszę miecz przeniknie” (Łk 2,35), co jeszcze pełniej wiąże ją z tajemnicą zbawienia poprzez Krzyż. Szczygieł w kompozycji Madonny z Dzieciątkiem stał się symbolem planu odkupienia człowieka, którego centralnym punktem było ukrzyżowanie i zmartwychwstanie Chrystusa. Ten kierunek interpretacji rzeźby dopełnia opisana powyżej rola ubrania—szaty w ziemskim życiu Jezusa.

3. Apokryficzne motywy

Pogłębieniem ikonograficznym naszego przedstawienia jest odniesienie omawianej rzeźby do tekstów opisujących życie ukryte Świętej Rodziny w okresie dzieciństwa Jezusa. Opisy tego czasu znajdujemy w księgach apokryficznych Nowego Testamentu. Już pierwsze wczytanie się w teksty daje przypuszczenie, iż wyjaśnienie obecności ptaszka w rzeźbie kłodzkiej można tłumaczyć właśnie w oparciu o teksty apokryficzne. Fragmenty kilku ksiąg pomóc mogą w szerszym odczy-

⁹ *Tamże*, s. 316.

¹⁰ B. NOWORYTA-KUKLIŃSKA, *Triumphus Mariae – Ecclesiae. Retabulum ołtarza głównego kościoła Najświętszej Panny Maryi*, Lublin 2003, s. 114–115.

¹¹ Więcej o symbolice szaty pisze M. LURKER, *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, tł. K. Romaniuk, Poznań 1989, s. 232–233.

taniu symboliki ptaszka w kłodzkiej rzeźbie, a także ukazaniu roli Maryi w życiu Jezusa. Przedstawiony wybór tekstów prezentuje scenę z ukrytego życia Jezusa i Jego rodziny, a dokładniej: cudów małego Jezusa. Nas jednak w aspekcie omawianej rzeźby interesować będą wyłącznie sceny związane z fazą tworzenia, a następnie ożywiania ptaszków i roli Matki Bożej w całym zdarzeniu. Pozwoli to ukazać na ile rzeźbę kłodzką, gdzie integralną częścią kompozycji jest ptaszek, można dowartościować ikonograficznie właśnie w kontekście apokryfów. Jednocześnie — na ile narracja tekstów znalazła odbicie w samej rzeźbie.

Pierwszym tekstem jest fragment grecki A Ewangelii Tomasza, który podaje następujący opis zdarzenia:

Gdy Jezus był dzieckiem, bawił się koło brodu na strumyku; sprawił, że woda wypływała z niego do kałuży, aby stać się czystą. 2. Następnie wyciągnął z naczynia miękką glinę i ukształtował z niej dwanaście ptaszków. Był to dzień szabatu i wiele dzieci bawiło się z nim¹².

Grecki tekst B tej samej Ewangelii podaje:

2.1. Pewnego dnia po deszczu wyszedł z domu, w którym mieszkała jego matka, aby bawić się na polu gdzie płynęła woda. Zbudował stawki, [do których] zbierała się woda i stawki wypełniały się wodą 3.1. A Jezus ulepił z tego błota dwanaście wróbli (...) Józef usłyszawszy to, poszedł i mówi do dziecka: „Dlaczego tymi czynami naruszyłeś dzień szabatu?” Na to Jezus mu odpowiedział, ale spojrzawszy na wróbli, rzecze: „Nuże, lećcie i żyjąc pamiętajcie o mnie!” I na te słowa uleciały i uniosły się w powietrze, a Józef zdumiał się widząc to¹³.

Porównanie rzeźby Madonny kłodzkiej z powyższymi tekstami wykazuje się pewną rozbieżnością. Tekst wersji greckiej B podaje więcej szczegółów dotyczących miejsca i przebiegu zdarzenia. W obu mały Jezus ukazany jest jako twórca w akcie tworzenia, które tutaj przyjmuje formę rzemieślniczej pracy¹⁴. Z wody i gliny powstają ptaszki, które symbolizują dusze człowieczą, która od Boga pochodzi¹⁵. Jezus — Syn Boga, będąc człowiekiem, dokonuje aktu stwórczego, przy-

¹² Cyt. za M. STAROWIEYSKI (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu. Ewangelie apokryficzne*, cz. I: *Fragmety narodzenia i dzieciństwo Maryi i Jezusa*, Kraków 2003, s. 389–390; fragmentaryczny wstęp w: H. LANGKAMMER, *Apokryf Nowego Testamentu*, Katowice 1989, s. 33–35, stwierdza iż pierwotny tekst spisany został w języku greckim, zaś greckie rękopisy z XV/XVI w. zawierają dwie wersje tekstu: krótszą A i dłuższą B.

¹³ Cyt. za STAROWIEYSKI (red.), *dz. cyt.*, s. 401–402.

¹⁴ Por. uwagi dotyczące ikonografii przedstawiń tego typu w: K. STEJSKAL, *Malý Ježíš modeluje z hlíny ptáčky. Příspěvek k tématu „Buh – výtvarník”*, w: *Acta Universitatis Palackinae Olomucensis Facultas philosophica* (Philosophica – aesthetica 23. Historia atrium IV), Olomouc 2002, s. 199–212; odległym przywołaniem jest postać Dedala wyrabiającego figurki, które miały moc ruchu; por. STAROWIEYSKI (red.), *dz. cyt.*, s. 390.

¹⁵ Symbolika ptaka jest jedną z bardziej rozbudowana i występuje prawie we wszystkich kulturach. Najczęściej ptaki utożsamiane są ze strefą nieba, a co za tym idzie — symbolizują coś, co nie pochodzi z tego świata. Ptak na niebie to symbol duszy powracającej do Boga. Dusza ludzka po śmierci zmienia się w ptaka i leci w zaświaty; niektóre przykłady opracowań podające rozwinięcie symboliki ptaka — zob. LURKER, *dz. cyt.*, s. 190–191 (tam literatura); L. IMPELLUSO, *Natura i jej symbole. Rośliny i zwierzęta*, tł. H. Cieśla, Warszawa 2006, s. 288.

wołując tym samym obraz stworzenia człowieka (por. Rdz 2,7). Symbole gliny i wody uwydatniają materialność świata, jakiego władcą jest Jezus — Bóg i człowiek¹⁶.

W rzeźbie możemy podziwiać już stworzonego ptaszka, którego EwTm (wersja B) nazywa wróblem i określa liczę ulepionych stworzeń na dwanaście. Opis tego samego zdarzenia zawarty jest także w Ewangelii Pseudo-Mateusza (PsMt):

Następnie Jezus na oczach wszystkich wziął glinę ze stawu, który zbudował i zrobił z niej dwanaście wróbli (...). Na słowa Józefa Jezus klasnął w dłoń i powiedział do swoich wróbli: „Lećcie” A one na Jego rozkaz uleciały¹⁷

Na uwagę zasługuje samo wskazanie, iż mały Jezus ulepił właśnie wróble. Ikonografią kłódzkiego przedstawienia Madonny z Dzieciątkiem i ptaszkiem zyskuje dzięki temu inny kontekst znaczeniowy. Ewangelia Tomasza (wersji greckiej B), a także Ewangelia Pseudo-Mateusza oraz tekst Ewangelii Dzieciństwa Ormiańskiej wskazują, iż powstały wróble i liczba ich wynosi dwanaście:

I wziął trochę gliny, ulepił z niej wróbla, dmuchnął nań i ptak wzleciał do góry. I powiedział: „Wstańcie, chodźcie i złapcie tego wróbla”. Oni patrzyli zdumieni i dziwili się cudowi, który uczynił Jezus¹⁸.

Ps 124(123),7: „Dusza nasza jak wróbel wyrwana została z sidła łowiących; sidło się rozdarło, a myśmy wybawieni”¹⁹, przyrównuje duszę ludzką do wróbla, który został wyrwany z sideł i wybawiony. Ptak ten wie, że świat materii jest ulotny i stara się zachować prawdy wiary²⁰ jako słuszną drogę. Symboliczna liczba dwanaście przywołuje obraz starotestamentalnych dwunastu pokoleń Izraela oraz nowotestamentalnych dwunastu Apostołów. Odniesienie stanowi także ilustrację powołania uczniów, którym Jezusa powierza misję i tak jak wróblom nakazuje: „Lećcie” (PsMt). Apostołowie, kierując się nakazem Mistrza, głosić mają Ewangelię: „idźcie więc” (Mt 28,19) oraz „idźcie na cały świat” (Mk 16,15).

Wróbel wg średniowiecznych kaznodziejów swoim ćwierkaniem nieustannie prosi o pokarm — o słowo Boże²¹. To ostatnie tłumaczyć może zastępowanie symbolicznej księgi w przedstawieniach Madonn z Dzieciątkiem właśnie ptaszkami. Symbolika wróbla jest dość rozbudowana i miejscami wykazuje się sprzecznymi poglądami²². Tekst Ewangelii Dzieciństwa Arabskiej informuje o zdarzeniu w sposób następujący i nie precyzuje o jakie stworzenia chodzi:

¹⁶ LANGKAMMER, *dz. cyt.*, s. 34 wyraźnie stwierdza, iż tekst przedstawia pogańskie wierzenie w cudowne moce, które ujawniają się podczas tajemniczych czynności.

¹⁷ Cyt. za STAROWIEYSKI (red.), *dz. cyt.*, s. 229.

¹⁸ Cyt. za *tamże*, s. 506, 502; scena dzieje się podczas swobodnego polowania na ptaszki: „3. Innego dnia Jezus poszedł na miejsce, gdzie były zebrane dzieci, i powiedział im: «Chodźcie pójdziemy na odległe miejsce i będziemy polować i chwytac ptaki» (...) Pozostali tam cały dzień. Lecz nie potrafili schwytać ptaków”

¹⁹ Przekład z *Septuaginty* podaje słowo „wróbel”, zaś hebrajski tekst tłumaczy to słowo jako „ptaszek”

²⁰ S. KOBIELUS (opr.), *Fizjologia i Aviarium. Średniowieczne traktaty o symbolice zwierząt*, Kraków 2005, s. 120–121.

²¹ Por. KOBIELUS, *Bestiarium*, s. 344; TENŻE (opr.), *Fizjologia i Aviarium*, s. 120.

²² Więcej pisze na ten temat KOBIELUS, *Bestiarium*, s. 345.

I ulepił też figurki podobne do ptaszków i małych ptaszków i rozkazał im fruwać, więc fruwały, i zatrzymywać się, więc siadały na Jego rękach. Gdy karmił je, jadły, gdy poił, piły²³

Tego typu informacje o bliżej nie określonych ptaszkach i o beztroskiej zabawie małego Jezusa z nimi oraz tym, iż siadają na Jego rękach, pasuje do narracji widocznej w omawianej rzeźbie.

W omawianej rzeźbie kłódzkiej atrybut z racji umieszczenia go na nodze Jezusa dotyczy Jego osoby i Jego określa. Ptaszek – wróbel staje się obrazem duszy ludzkiej, którą ożywia i zbawia Jezus. Pochodzi ona od Boga i posiada niezbywalną wartość, którą podkreśla Jezus: „Dlatego nie bójcie się: jesteście ważniejsi niż wiele wróbli” (Mt 10,31)²⁴ Niewielkie rozmiary wróbla były dla wielu pisarzy starożytności i średniowiecza możliwością ukazywania Bożej opieki nad nimi²⁵. Troskliwa Maryja prezentuje widzowi Dzieciątka, podkreślając berłem Jego królowanie. Godność Matki oraz Syna ukazuje ich szczególny związek. R. Knapieński dodaje, iż Dzieciątka podtrzymywane przez Maryję to także symbol Tronu Bożej Mądrości²⁶. Dodatkowo już od czasów starożytności chrześcijańskiej przydawano jej tytuł Matki Kościoła i *Mater Apostolorum*, czego ilustracją może być symboliczna liczba dwunastu ptaszków – wróbli, o jakich wspomina Ewangelia Pseudo-Mateusza.

Omówione teksty apokryficzne nie wymieniają Maryi jako obecnej przy zdarzeniach cudu z ptaszkami. Nie ma o niej mowy także wtedy, gdy pod adresem Jezusa formowane są oskarżenia o naruszenie święto szabatu²⁷. Wynika to z podkreślania roli ojca – Józefa w wychowaniu Jezusa. Ewangelia Tomasza, stara się przekonać czytającego do opinii, iż Józef jest legalnym ojcem Jezusa²⁸. Wydaje się, iż ten fakt

²³ Tamże, s. 401–402.

²⁴ Zob. też Łk 12,6-7; C.S. KEENER, *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu*, tł. Z. Kościuk, Warszawa 2000, s. 153; KOBIELUS, *Fizjologia i Aviarium*, s. 121. Bestiariusze średniowieczne, bazujące na szerokim wachlarzu tekstów patrystycznych oraz innych tekstach kultury, tłumaczyły symbolikę zwierząt wielokontekstowo.

²⁵ Por. KOBIELUS, *Bestiarium*, s. 343–346.

²⁶ R. KNAPIŃSKI, *Titulus Ecclesiae. Ikonoграфия wezwań współczesnych kościołów katedralnych w Polsce*, Warszawa 1999, s. 294; zob. też I.N.D. KELLY, *Początki doktryny chrześcijańskiej*, tł. J. Mrukówna, Warszawa 1988, s. 362–369, gdzie autor prezentuje panoramę tekstów ojców Kościoła na temat roli Maryi.

²⁷ Cytowane apokryficzne księgi, tak jak EwDzArab, miały za cel udowodnienie, iż Józef był naturalnym ojcem Jezusa, stąd taka konstrukcja tekstu, która wspomina o ojcowskiej opiece Józefa.

²⁸ Wspomina o tym M. STAROWIEYSKI w komentarzu do EwTmDz; por. TENŻE, *dz. cyt.*, s. 389; patrz także wskazówki bibliograficzne TENŻE (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu. Ewangelie apokryficzne*, cz. II: *św. Józef i św. Jan Chrzyciel. Męka i Zmartwychwstanie Jezusa. Wniebowzięcie Maryi*, Kraków 2003, s. 881; Józef niejednokrotnie jawi się jako opiekun napominający krnąbrnego Jezusa por. EwTmDz wersja A, 4. PsMt XXVII gani czyny Jezusa, gdyż narusza dzień szabatu. Jedynie EwDzOrm XVIII, 5 podaje iż Józef wspólnie z Maryją naradzają się, jak postępować z Jezusem; genealogia według św. Mateusza i św. Łukasza sprowadzają genealogię do św. Józefa, w nim szukając rodowodu Jezusa — por. Mt 1,1-16 oraz Łk 3,23-38; ojcem w sensie prawa będzie Józef i Jezus będzie członkiem domu Dawida, por. J. MCHUGH, *Maryja w Nowym Testamencie*, tł. A. Czarnocki, Niepokalanów 1998, s. 93.

zaważył na zmniejszeniu roli przedstawień św. Józefa, które mogło stanowić podważenie tezy o dziewictwie Maryi²⁹, która to wskazywała na Józefa jak oblubieńca Maryi i opiekuna Jezusa. Ponadto zachowanie Jezusa opisane przez apokryficzne ewangelie zdaje się potwierdzać Jego boską naturę, która wprawia w zakłopotanie Józefa i Maryję; tym samym wyznaczają rodzicom rolę cichych obserwatorów dzieciństwa Jezusa³⁰. Nadmienić należy, iż z racji na przebieg zdarzenie nad strumieniem można zaliczyć do iluzjonistycznego, mającego wprawić widzów w zdziwienie³¹. Przy czym sama konstrukcja apokryfów jest narracyjna, barwna i dynamiczna w akcji, co wzmacnia odbiór opisu.

4. Podsumowanie

Sama rzeźba Madonny Kłodzkiej nr II, co nie ulega wątpliwości ani też nie będzie obiektem sugestii, nie jest dosłowną ilustracją tekstów apokryficznych. Uwagę zwraca pojawienie się w rzeźbie ptaszka — wielce prawdopodobne, iż jest nim właśnie wróbel. Ten zaś, co już wskazaliśmy powyżej, umożliwia artyście prezentację boskiego aktu tworzenia, ale również idei człowieczeństwa i boskości natury Jezusa. Tym samym rzeźba tego typu mogła zostać wykorzystana w praktykach kaznodziejskich przy okazji Wielkiego Tygodnia; tu przydatny staje obraz szczygła – czyżyka, którego rozpoznanie nie wynika bezpośrednio z apokryfów Nowego Testamentu. Przyjęcie interpretacji ptaszka jako wróbla umożliwia ukazanie kilku scen z życia ukrytego Świętej Rodziny, m.in. zabawa Jezusa jako zwykłego chłopca, a także wychowywanie Jezusa według zasad prawa mojżeszowego — incydent naruszenia szabatu, gdzie można dostrzec nawiązanie do sceny uzdrowienia w szabat (por. Mt 12,9-14; Mk 3,1-6; Łk 6,6-11;14,1-6) oraz łuskanie kłosów w szabat (Mt 12,1-8; Mk 3,1-6; Łk 6,1-5). Odpowiedź, jaka pada w Ewangelii św. Mateusza: „Albowiem Syn Człowieczy jest Panem Szabatu” (Mt 12,8), stanowi replikę na zarzuty i jest wyrazem konfliktu między Jezusem a przywódcami żydowskimi. Autorzy tekstów apokryficznych pokazują boską moc tkwiącą w Dzieciątku i kontrowersje, jakie wywoływała osoba Jezusa i Jego czyny. Dwanaście wróbli, podobnie jak dwunastu apostołów, jest świadkami tych zdarzeń.

Narracyjna symbolika kłodzkiej rzeźby wyprowadzona została z tekstów apokryficznych, ukazując rodzinne życie Świętej Rodziny jako połączenie zwyczaj-

---

²⁹ Znane są w sztuce przedstawienia św. Józefa podającego Dzieciątka ptaszka, co również wpisuje się w kanon przedstawień życia Świętej Rodziny, por. KNAPIŃSKI, *dz. cyt.*, s. 67.

³⁰ Postać i czyny małego Jezusa ukazana są jako z jednej strony cudowne i dziejące się w wyniku posiadanej przez niego mocy. Potrafi też czynić rzeczy okrutne. Gdy biegnące dziecko uderza Jezusa w rękę, natychmiast pada martwe (EwDziecTm wersja A 4.1). Bywa mściwy, gdy syn Annasza niszczy stawy, w których uprzednio lepił ptaszki (EwDziecTm wersja A 3.1).

³¹ R. RURNET, *Życie Jezusa w Nazarecie: fakty wymagające egzegetycznych wyjaśnień*, ComP 25 (2005), nr 1 (145), s. 12.

ności i cudowności. Autorzy tematów ikonograficznych nie starali się prezentować tematów mogących wywołać kontrowersje i budzić zgorszenie. Samo przedstawienie kłodzkiej Madonny z Dzieciątkiem i ptaszkiem dawało pretekst do wielorakich refleksji teologicznych na temat miejsca Maryi w Kościele oraz w dziele odkupienia. Ukazana została w majestacie Królowej oraz Matki Kościoła, której głową jest Jej Syn (por. Ef 1,22-23). W naszym przedstawieniu łączą się motywy o charakterze chrystologicznym i mariologicznym, dając potwierdzenie boskiego macierzyństwa Maryi oraz człowieczeństwa Jezusa. Zasadnym, z uwagi na możliwości szerszego zrozumienia Madonny Kłodzkiej nr II, wydaje się nazywanie jej Madonną z Dzieciątkiem i ptaszkiem – wróblem.

**Virgin Mary with the bird (*Kladsko Madonna no 2*) —
apocryphal interpretation of the bird motif**

Summary

The *Kladsko Madonna no 2* is a wooden sculpture and it was made for the Church of Virgin Mary in Klodzko probable in the sixty's of 14th century. The archbishop Arnost of Pardubic is considered as a founder of this statue. The second name known in literature is *The Virgin with the Child with goldfinch*. The iconography of goldfinch and its symbolism is relevant to the Passion and Crucifixion of Jesus Christ. The article will try to present the genesis of the bird motif in this statue according to the selected texts of the New Testament Apocrypha. This will show new ways of understanding *Kladsko Madonna no 2*.

During the process of compeering the statue with apocryphal gospels like: The Infancy Gospel of Thomas, The Gospel of the Pseudo-Matthaeus, The Infancy Ormian Gospel, The Infancy Arabic Gospel, we can notice the analogy. The episode of the creation of birds — sparrows made by small Jesus can by interpret as a human soul which comes from God and thirst to be rescue by God. Two apocryphal texts specify the number of birds — sparrows to twelve and this motif can by understand as a symbol of twelve disciples and twelve generations of Israel. This symbol refers to the idea of God's people and more to the beginning of Christian faith and the Jesus commend *Go into the world and preach the good news to all creation* (Mk 16,15). In apocryphal examples He had had used the same commend to the twelve birds.

What is interesting is also the aspect of infancy of Jesus Child and its relationship to the Virgin Mary and her role as a Mother of Jesus and Mother of Church.

Małgorzata Grzela